

ECONOMICS COLLEGE IN STALOWA WOLA

**PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES:
DEVELOPMENT PROSPECTS IN COUNTRIES
OF EUROPE AT THE BEGINNING
OF THE THIRD MILLENNIUM**

Collective monograph

Volume 1

Stalowa Wola, Poland
2018

*Recommended for publication
by the Academic Council of Economics College in Stalowa Wola*

Responsible for release: dr Małgorzata Korecka, rector
(Economics College in Stalowa Wola)

Pedagogical and psychological sciences: development prospects in countries of Europe at the beginning of the third millennium: Collective monograph.
Volume 1. Riga : Izdevniecība "Baltija Publishing", 2018. 412 p.

CONTENTS

Зміст і сутність методичної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти Алексєєнко-Лемовська Л. В.	1
The perspective of pedagogical innovation Bogutskiy Yu. P., Katsero O. K.	26
Formation of divergent thinking of mathematically gifted students Bonchuk N. V.	45
Система «суб'єкт – результат» в концептуалізації поняття «личність» Велитченко Л. К.	64
Prospect for the development of andragogy Vykhreshch V. O., Vykhreshch A. V.	83
Gender in pedagogical dimensions Hovorun T. M., Manjushree Palit.	101
Follow-up for social and psychological adaptation among elderly people Derhach M. A.	121
Formation model of future creativity managers of non-productive sphere by business games Dobrovolska N. V.	140
Methodological bases for the formation of professional qualities of the future music teacher in pedagogical college Zhornyak B. E., Rehulich I. V.	162
Theoretical and acmeological bases of professional self-actualization of the future teacher of pop singing Zarytska A. A., Zarytskiy A. O.	179
The system of mixed learning in teachers in the system of postgraduate education Kashina G. S.	199
Формування мовленнєвої компетентності у дітей із затримкою психічного розвитку як засіб комунікативної активності Колудич О. Б.	218
Сучасні аспекти особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів Куземко Л. В., Новик І. М.	241

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Куземко Л. В., Новик І. М.

ВСТУП

Однією з провідних тенденцій вдосконалення систем управління якістю вищої освіти в Україні є посилення уваги до питань вимірювання й оцінювання результатів навчання та компетентностей майбутніх педагогів згідно зі Стандартами вищої освіти. Основними результатами навчання майбутніх педагогів вважаються інтеграційні динамічні якості особистості – компетентності. Учені С. Бондар, О. Пометун, С. Сисоєва, М. Чошанов розглядають проблему формування компетентності майбутнього педагога як структурний компонент формування особистості спеціаліста-професіонала; частину проблеми формування ціннісно світоглядної спрямованості особистості фахівця; процес формування комплексу професійних компетентностей, що дозволяють виконувати професійні функції на достатньому та високому рівнях.

Результати теоретичного пошуку засвідчили, що різні аспекти особистісно-професійного становлення майбутніх педагогів були предметом вивчення науковців минулого і сьогодення. Зокрема, у наукових розвідках таких науковців, як К. Абульханова-Славська, Л. Митіна, В. Моляко, К. Платонов, С. Рубінштейн, Б. Федоришин, доведено необхідність формування здатностей до самопізнання та самовдосконалення, які визначають професійний розвиток і саморозвиток особистості. О. Венгловська під особистісно-професійним розвитком розуміє процес, що спрямований на формування у майбутніх педагогів особистісних та професійних якостей, здатності та готовності до розвитку й саморозвитку задля продукування нових ідей, способів діяльності на основі здобутих знань і вироблення власної траєкторії професійного вивіщення¹.

Реформою освіти в Україні передбачено низку стимулів для особистого і професійного зростання, з метою залучення до професії найкращих. Таким чином, нова школа потребує нового вчителя, який

---

¹ Венгловська О. Особистісно-професійний розвиток майбутнього фахівця засобами пошукової діяльності. *Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. Коменського*. 2017. Ч. 1. С. 77-79.

повинен стати агентом змін. Формула нової української школи складається з дев'яти ключових компонентів, одним з яких є вмотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно².

Необхідність формувати у здобувачів вищої освіти не лише професійні компетентності, а й здатності до самоорганізації і саморозвитку підтверджується нормативними документами. Зокрема, у Законі України «Про вищу освіту» (ст. 26) одним із важливих завдань закладу вищої освіти є формування особистості, яка вміє вільно мислити та самоорганізовуватися у сучасних умовах, а поняття «вища освіта» трактується як «сукупність систематизованих знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти»³.

Отже, успішність випускника закладу вищої освіти у майбутній професійній діяльності, ефективність виконання професійних функцій, обумовлюється рівнем сформованості інтегральних, загальних і спеціальних (фахових) компетентностей. Враховуючи вищевикладене одним із найактуальніших завдань особистісно-професійного розвитку студентів спеціальностей «Дошкільна освіта» і «Початкова освіта» Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка вважаємо формування здатностей до саморозвитку й професійного самовдосконалення. Особливої уваги у зазначеному процесі заслуговує розвиток у майбутніх педагогів ключових компетентностей та наскрізних умінь, які є необхідними для успішної самореалізації студента – як особистості, так і фахівця.

1. Рефлексивна компетентність майбутніх педагогів як складова їхнього особистісно-професійного зростання

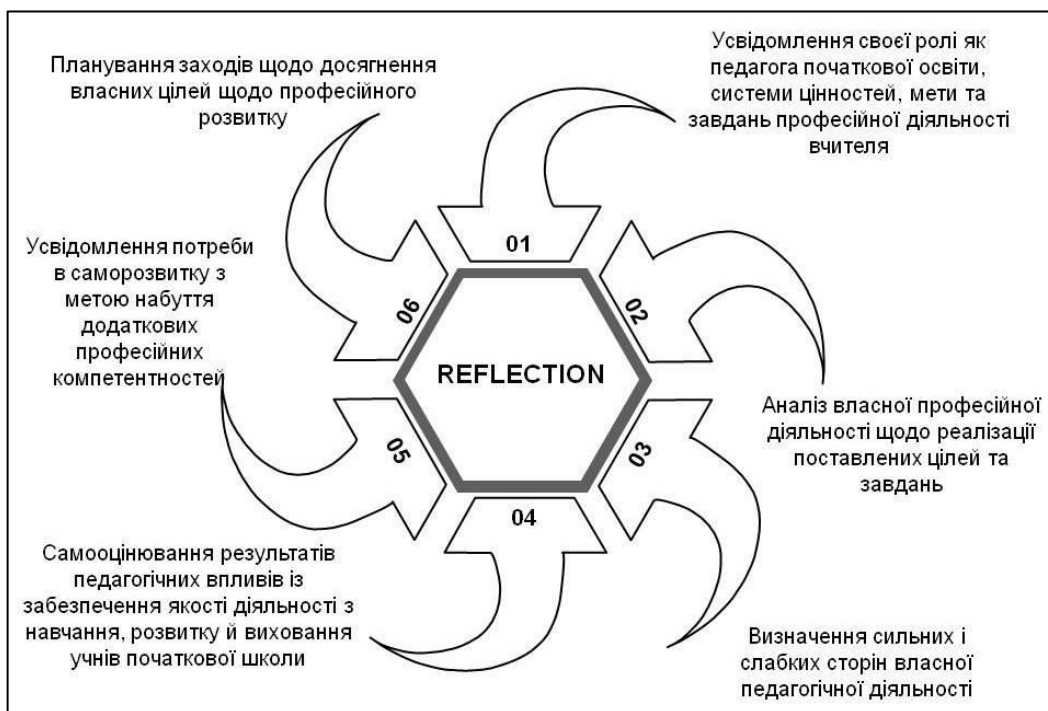
Важливою ключовою компетентністю майбутнього педагога є рефлексивна, яка увійшла в основу трудової функції «Рефлексія та професійний саморозвиток» у новому професійному стандарті «Вчителя початкових класів закладу середньої освіти» (2018)⁴ (рис. 1).

---

² Концепція «Нової української школи». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

³ Про вищу освіту: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴ Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://www.msp.gov.ua/files/News/20180815/20180815.pdf>

Рис. 1. Перелік трудових дій та операцій професійного стандарту на професію «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти»

У нашій науковій розвідці під рефлексивною компетентністю ми розуміємо вид розумової діяльності студента, спрямований на аналіз, осмислення, переосмислення процесів, дій і результатів власної педагогічної діяльності, самопізнання. Зауважимо, що рефлексивна компетентність є метапоняттям, тобто метакомпетентністю, що за допомогою механізму рефлексії забезпечує своєчасне коригування й адекватний розвиток усіх інших видів компетентностей, а отже, є необхідним в особистісно-професійному розвитку майбутніх педагогів.

Варто зазначити, що процес розвитку рефлексії у майбутніх педагогів – це синтез професійного та особистісного самопізнання, самовизначення і саморозвитку. Спираючись на все вищевикладене, вважаємо за необхідне виділити наступні ознаки особистості, що здатна до рефлексії, а саме:

- здатність до аналізу власних дій, самоаналізу власної професійної діяльності;

- усвідомлення і наявність перспективи особистості (уявлення свого образу «Я» і образу «Я-професіонал» у минулому, теперішньому, майбутньому);

– наявність аналітичних здібностей, а також таких характеристик особистості, як: відповідальність, цілеспрямованість, дисциплінованість, самостійність, організованість;

– потреба у самопізнанні, саморозвитку як особистісному, так і професійному.

На думку Л. Куєва Давіла, «рефлексивна компетентність, трансформуючись у професійну підготовку майбутнього вчителя, має вияв у таких видах: кооперативна рефлексія (знання про рольові функції й позиціональну організацію колективної взаємодії); комунікативну (уявлення про внутрішній світ іншої людини, психологічні детермінанти її активності й відносин); особистісну (уявлення про свої вчинки й відносини, образ власного «Я» як індивідуальності); інтелектуальна (знання про об'єкти й способи взаємодії з ними, здатність інтроспективно переглядати й відслідковувати хід своєї інтелектуальної та професійної діяльності)»⁵.

Результати опитування педагогів м. Києва, що було здійснено у 2018 році, засвідчують про необхідність розвитку у майбутніх фахівців освітньої галузі рефлексивної компетентності. Так, 100% респондентів відповіли, що педагогу необхідно вміти аналізувати власну діяльність задля ефективної організації освітнього процесу у закладах освіти. 68% зауважили, що роблять спроби використовувати рефлексію для особистісно-професійного зростання, однак не завжди це у них виходить.

Водночас, цікавими є відповіді студентів 1-го курсу спеціальностей «Дошкільна освіта» і «Початкова освіта» (2018 рік) щодо визначення у них стану сформованості рефлексивної компетентності, а саме: 42% аналізують і адекватно сприймають самого себе; 27% визначають і аналізують причини своєї поведінки; 14% розуміють причини дій іншого суб'єкта у процесі взаємодії; 36% аналізують прожиті ситуації та враховують дії інших у своїх поведінкових стратегіях; 31% оцінюють власну позицію, прогнозують наступний хід дій; 75% прагнуть удосконалити свої знання, уміння, навички і способи здійснення рефлексивної діяльності.

На запитання анкети: «Якщо Ви вважаєте, що педагогу необхідно аналізувати власну діяльність, то для чого?» 34% студентів зазначили,

---

⁵ Куєва Давіла Л. С. Формування рефлексивної компетентності в майбутніх учителів музики у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2016. С. 35.

що для саморозвитку, самовдосконалення; щоб розвиватися надалі, не зупинятися на досягнутому; 7% – для покращення своїх знань, умінь, навичок і способів діяльності; 11% – щоб зрозуміти, чи діяльність педагога є результативною; 26% – для того, щоб розуміти власні хибні дії (виправляючи їх на правильні, задля досягнення бажаного результату), щоб правильно і доцільно навчати вихованців; 11% – для досягнення успіху, тощо (рис. 2).

Рис. 2. Результати відповідей студентів 1-го курсу на запитання анкети: «Якщо Ви вважаєте, що педагогу необхідно аналізувати власну діяльність, то для чого?»

Варто наголосити на тому, що 93% опитаних студентів зазначили, що мають певні труднощі (застосовувати способи вербальної і невербальної рефлексії; здійснювати самоспостереження; зосереджуватися на змісті своїх думок та ін.) у здійсненні рефлексії й хотіли б удосконалити свої рефлексивні уміння.

З цією метою у Педагогічному інституті Київського університету імені Бориса Грінченка розвиток рефлексивної компетентності майбутніх педагогів здійснюється як у навчальній, так і позанавчальній діяльності. Зокрема, під час лекційних, семінарських або практичних занять пропонуємо студентам написати свої очікування, про що вони хочуть дізнатися, чого навчитися у процесі вивчення навчальної дисципліни (на лекційному, семінарському або практичному занятті). Після чого студенти зазначають чи отримали вони очікуване, чого їм бракувало, що хотіли б дізнатись ще.

Згідно з новою стратегією підготовки майбутніх педагогів в умовах реформування системи освіти в Україні акцентуємо увагу на діяльнісному підході щодо розвитку у них рефлексивної компетентності, зокрема у процесі проходження різних видів педагогічних практик. Таким чином, до програм навчальних (психолого-педагогічних) практик ми пропонуємо включити такі рефлексивні вправи як: «Кожному своє місце» та «Професійний герб».

Як приклад подаємо зміст вправи «Кожному своє місце». На аркуші паперу зображено валізу, кошик для сміття і книгу. Під «валізою» студенти зазначають, чого вони навчилися під час педагогічної практики, що заберуть із собою і будуть активно застосовувати у подальшій професійній діяльності. Під «кошиком для сміття» є те, що виявилось для них марним на практиці, непотрібним і що можна відправити у кошик. Під «книгою» те, що виявилось цікавим, але поки вони не готові до застосування, те, над чим ще потрібно подумати, доопрацювати, дізнатися тощо.

Окрім того, нами було розроблено «Щоденник особистісно-професійного зростання майбутнього педагога», який дозволяє відстежити динаміку освітніх результатів і особистісного розвитку студентів — майбутніх учителів початкових класів, вихователів закладів дошкільної освіти впродовж навчання, а також відзначати результати та поступи, які вони зробили для досягнення поставленої мети. До змісту щоденника входить низка таблиць, вправ, завдань, що дозволяють фіксувати результати діяльності кожного студента та відображаються в якісній оцінці виконання того чи іншого завдання, починаючи з першого курсу навчання. Робота зі щоденником здійснюється поступово, поетапно, підтримуючи інтерес до інформації, що міститься у ньому, з метою уникнення інформаційного перевантаження студентів. Систематична робота щодо ведення щоденника розрахована на чотири роки навчання у закладі вищої освіти, де до кожного курсу подані відповідні завдання.

На першому етапі відбувається «знайомство» студента із «самим собою» (стадія самопізнання). Для цього створений розділ щоденника «Мій профіль». Де студент має зазначити своє ім'я та прізвище, дату народження, свої контакти (телефон, E-mail, E-портфоліо), а також розмістити своє фото. Крім того, у цьому розділі ми пропонуємо студенту заповнити свою візитівку й розмістити описовий автопортрет. Подальші запитання, на які шукають відповіді студенти, спрямовані на пізнання свого внутрішнього світу: «*Найкращі риси мого характеру*»,

«Я хотів би у собі змінити...», «Для цього мені необхідно...», «Для мене прикладом у житті є...», «Хочу змінити у житті...», «Я товаришую у студентській групі з...». Такі запитання дозволяють виявити лідерів та аутсайдерів у студентській групі й організувати відповідним чином аудиторну та позааудиторну роботу.

Для дослідження мотивації студента щодо вибору професії пропонуємо студенту визначити чинники, що спонукали його до вступу на педагогічну спеціальність.

Найбільш складні блоки завдань спрямовані на самопізнання, де необхідно вписати найбільші свої страхи, а також позитивні й негативні особистісні якості, які допомагатимуть або заважатимуть у педагогічній діяльності.

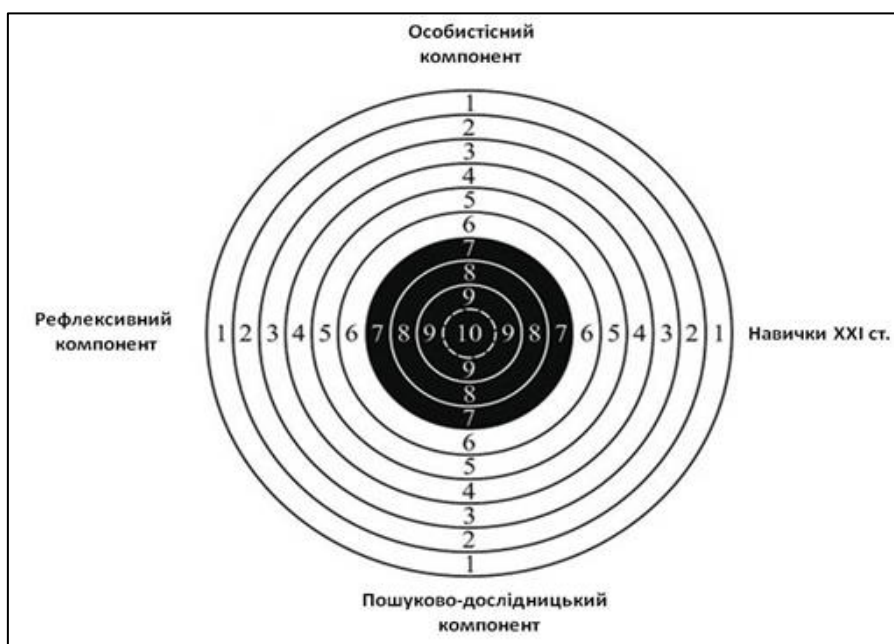
Оскільки особистісно-професійний розвиток складний багатогранний процес, що спрямований на формування у майбутніх педагогів інтегральних, загальних і професійних компетентностей, розвиток їхніх особистісних сенсів, то у щоденнику нами було виокремлено чотири компоненти особистісно-професійного вивищення (особистісний, пошуково-дослідницький, рефлексивний та наскрізні навички (навички ХХІ ст.)) майбутніх педагогів й запропоновано завдання для їх розвитку.

На другому етапі здійснюється робота щодо розвитку у студентів вище означених компонентів особистісно-професійного вивищення. Задля цього слугує дорожня карта – особиста стратегія вдосконалення власних потенціалів за допомогою планування. Студенти створюють план особистісно-професійного розвитку, де зазначають найважливіші його складові.

Ми зупинилися на характеристиці «Щоденника особистісно-професійного зростання майбутнього педагога», оскільки значна частина розміщених там завдань зорієнтовані саме на розвиток рефлексивних умінь і навичок. Наприклад, у завданні «*Формула вибору професії*» студент визначає, які власні якості, уміння йому необхідно вдосконалити, а якими ще необхідно опанувати для обраної професії.

У завданні «*Мішень мого потенціалу*» студент впродовж чотирьох років навчання у закладі вищої освіти визначає, які компоненти особистісно-професійного розвитку потребують уваги та вдосконалює їх. Для цього у кожному секторі мішені ставиться мітка, яка зазначає ступінь розвитку пропонованих компонентів. Градація у мішені починається з «10–9» – найвищий рейтинг; «8–7» – високий рейтинг; «6–5» – середній рейтинг; «4–3» – нижче середнього рейтингу; «2–1» –

низький рейтинг. Відмітки на різних курсах позначаються різноманітними кольорами, зокрема: 1 курс – червоний; 2 курс – зелений; 3 курс – фіолетовий; 4 курс – синій, що надалі дасть змогу відстежити динаміку поступу означених компонентів особистісно-професійного зростання студента (рис. 3).

Рис. 3. Завдання «Мішень мого потенціалу»

Вагомим у розвитку рефлексивної компетентності для нас є й результати методик «Який я педагог?» та «Хто я?» (за М. Куна – Т. Мак-Партланда), де студенти мають дати 20 відповідей (по можливості) на запитання: який я вчитель?, хто Я?

У кінці кожного навчального року студенти виконують завдання «Самооцінка особистісно-професійних досягнень» (за І. Новик) і вказують, як вони оцінюють свої професійні досягнення. А з метою фіксації результатів особистісно-професійного розвитку у кінці кожного навчального року пропонуємо виконати вправу «Продовжи фразу», наприклад:

«Наш навчальний рік завершився, і я хочу сказати ...

Мені найбільше вдалося ...

Я можу себе похвалити за ...

Я можу похвалити одногрупників за ....

Я зрозумів, що...

Я відчув, що ...
Мене здивувало...
Для мене було відкриттям те, що ...
На мою думку, не вдалося...
Мої досягнення у навчанні ...
Мені було цікаво...
Мені було важко ...».

Таким чином, застосування щоденника особистісно-професійного зростання майбутнього педагога дозволяє: максимально сконцентрувати увагу студентів на оцінці власної навчальної діяльності, і як наслідок, підвищити якість особистісно-професійного розвитку; відстежити динаміку особистісно-професійних досягнень на будь-якому етапі навчання у закладі вищої освіти.

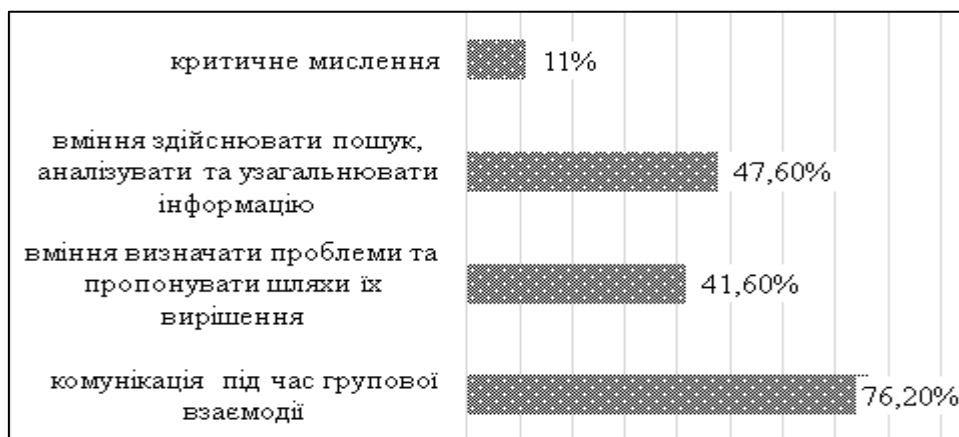
2. Наскрізнi вміння як основа особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога

Аналіз сучасної теорії і практики вищої освіти стосовно формування майбутнього педагога – як особистості та фахівця, підводить до розуміння необхідності негайного оновлення освітніх технологій професійної підготовки. Їх варто спрямовувати на формування і розвиток у студентів інтегральних компетентностей та наскрізних умінь. За останні п'ять років думки науковців змінилися щодо сформованості необхідних умінь фахівців. Найважливішими нині стали: вміння комплексного розв'язання проблем, критичного мислення, творчості та інноваційності, координації дій з іншими, інформаційно-комунікаційні вміння (основні навички XXI ст.). Ми переконані, що саме сформованість зазначених умінь становитимуть основу подальшого особистісного та професійного розвитку і самовдосконалення майбутніх педагогів. Однак, відповіді студентів 1–3 курсів спеціальностей «Дошкільна освіта» і «Початкова освіта» під час анкетування (2018 рік) дещо по-іншому визначили актуальність сформованих умінь сучасного педагога. Найактуальнішими виявилися інформаційно-комунікаційні вміння (91%) і творчість (84%) (рис. 4). Вміння взаємодіяти, домовлятися та комплексно розв'язувати проблеми визначили важливими понад 50% респондентів.

Рис. 4. Актуальність сформованих умінь сучасного педагога (за результатами опитування студентів 3–4 курсів Педагогічного інституту (2018 р.))

З метою вивчення сформованості наскрізних умінь у студентів вивчено судження педагогів закладів дошкільної (ЗДО) та початкової освіти (ЗЗСО) м.Києва під час педагогічної практики (рис. 5).

Рис. 5. Сформованість наскрізних умінь у студентів 1–2 курсу Педагогічного інституту (2018 р.) (за результатами опитування педагогів ЗДО, ЗЗСО м. Києва)

З'ясовано, що близько 75% відповідей підтвердили сформованість у майбутніх педагогів прагнення до самопізнання й саморозвитку, проте

48% опитаних підкреслили недостатню вимогливість до себе. Вміння комунікувати під час групової взаємодії, на думку респондентів, сформована у переважній більшості студентів, а вміння визначати проблеми й пропонувати шляхи їх вирішення, здійснювати пошук, аналізувати та узагальнювати інформацію сформовано у меншій частини майбутніх педагогів.

Як видно із гістограми (рис. 4), студенти не виділили критичне мислення, як актуальне вміння для сучасного педагога (назвали необхідним лише 9% респондентів), а під час педагогічних практик педагоги лише в окремих студентів спостерігали відповідне вміння (рис. 5). Однак, на наше глибоке переконання, критичне мислення необхідне для виконання всіх трудових функцій педагога, без якого неможливо здійснювати саморозвиток. Ми поділяємо думку А. Тягло⁶ про те, що майбутніх фахівців необхідно вчити піддавати конструктивній критиці отриману інформацію, уміти аналізувати думки інших і власні судження, виробляти на їхній основі власну освітню траєкторію. Без визначених навичок майбутній випускник закладу вищої освіти не буде повною мірою готовий до професійної діяльності. Адже часто студенти використовують інформацію та розроблені дидактичні матеріали, які при детальному аналізі, виявляються некорисними для застосування в освітньому процесі початкової школи та закладу дошкільної освіти.

Щоб формувати критичне мислення у здобувачів вищої освіти педагогу необхідно створювати навчальні ситуації, які спонукатимуть студентів до дискусій, аргументування та доведення власних суджень, формулювання гіпотез, пошуку компромісів. Варто також розвивати у студентів базові навички, необхідні для критичного мислення: спостережливість, схильність до інтерпретації, аналізу, виведення висновків, здатність оцінювати власні ідеї, судження та висловлювання.

Як приклад наводимо проблемне запитання для дискусії з навчальної дисципліни «Технології індивідуального розвитку дітей»: Яке твердження відповідає дійсності щодо застосування технологій в індивідуальному розвитку дітей: а) технологізація освітнього процесу негативно впливає на індивідуальний розвиток дитини, оскільки не завжди враховує особливості індивідуального розвитку кожного вихованця; б) технологізація освітнього процесу позитивно впливає на індивідуальний розвиток дитини, оскільки залежить від особистісних якостей суб'єктів освітнього процесу. Важливими критеріями для

---

⁶ Тягло О. В. Критичне мислення, Харків: Основа, 2008, 192 с.

оцінювання цього завдання є: усвідомлення діалектичного зв'язку між твердженнями; наявність власних висновків; наявність аргументів і контраргументів; наявність зв'язку між аргументами та висновками; чи уникає студент тверджень, що не підкріплені жодними доказами? Чи є спроба спростувати протилежну думку?

Для саморозвитку критичного мислення студентам пропонуємо розроблені таблиці для самооцінювання рівня його сформованості, які розміщені у «Щоденнику особистісно-професійного зростання майбутнього педагога» (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення рівня сформованості критичного мислення

(визначай свій рівень сформованості критичного мислення кожного року)

ПРОГРЕСІЯ	СФОРМОВАНІСТЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
«Я – БАЧУ»	<ul style="list-style-type: none"> ❖ помічаю, що інформація має помилки та невідповідності, але я не у змозі їх осмислити, пояснити; ❖ сприймаю «на віру» інформацію з авторитетних для мене джерел, якщо вона логічно обґрунтована; ❖ висловлюю власну думку, коли повністю впевнився в її правоті.
«Я – СУМНІВАЮСЬ»	<ul style="list-style-type: none"> ❖ якщо знаходжу в отриманій інформації допущені невідповідності й помилки, то піддаю сумніву, але не прагну розкрити джерело їхнього виникнення; ❖ аналізую отриману інформацію й порівнюю з власними переконаннями; ❖ приймаю думки інших, якщо вони підкріплюються загальноприйнятим нормам; шукаю аргументи для підтвердження власних міркувань.
«Я – МІРКУЮ»	<ul style="list-style-type: none"> ❖ не тільки виявляю допущені неточності та помилки в отриманій інформації, але і розкриваю причини їхнього виникнення й шляхи їхнього усунення; ❖ завжди аналізую і піддаю сумніву отриману інформацію, порівнюю з різними джерелами та думками; шукаю аргументи, які підтверджують, або спростовують судження; ❖ умію визнавати власні помилки у судженнях, приймаю логічно доведену точку зору інших, навіть якщо вона суперечить моїй і загально прийнятим нормам.

Запропоновані підказки дозволять кожному студенту окреслити власні кроки для самовдосконалення та порівняти і проаналізувати досягнення протягом чотирьох років навчання в Університеті.

Не менш важливим завданням сучасного закладу вищої освіти є розвиток у майбутніх педагогів уміння комплексно вирішувати проблеми. Зазначене уміння формується шляхом накопичення знань і досвіду, аналізу інформації, зіставлення альтернативних поглядів і використання можливостей колективного обговорення. На заняттях викладачу необхідно спонукати студентів до розгляду проблеми з різних позицій, застосовуючи різні інтерактивні технології навчання (мозковий штурм, дискусії, дебати, дидактичні ігри та проблемні ситуації).

При розв'язанні окреслених викладачем проблем корисним є метод мозкової атаки (штурму), під час якого кожен присутній шляхом вільних асоціацій продукує гіпотези, приймає рішення в умовах вільних від критики та висміювання. Часто при цьому поділяють проблему на частини, які всебічно вивчають і досліджують. Урешті, такий підхід дає змогу узагальнити інформацію, розв'язати проблему загалом. Навчання на основі дебатів і дискусій, побудованих як цілеспрямований і зацікавлений обмін ідеями, вчить студентів з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки, приймати комплексні рішення, аргументувати та відстоювати власні погляди і позиції. Ігрові технології, що втілюються у різноманітних дидактичних іграх, спонукають до вирішення життєвих й педагогічних ситуацій, дозволяють моделювати поведінку суб'єктів освітнього процесу за певних заданих обставин. З метою саморозвитку вміння комплексного вирішення проблем, студентам також запропоновані завдання у «Щоденнику особистісно-професійного зростання майбутнього педагога», зокрема: створення дорожньої карти особистісно-професійного розвитку і розроблення послідовних кроків для вирішення поставлених перед собою завдань.

За результатами опитування студентів актуальними для сучасного педагога виявились інформаційно-комунікаційні (цифрові) уміння. Це комплексне уміння, до якого відносять інформаційну грамотність, культуру, компетентність у питаннях пошуку, оброблення, передавання інформації; застосування інформаційних і комунікаційних технологій в освітньому процесі закладів дошкільної і початкової освіти. Щоб сформувати інформаційну культуру у дітей, педагог і сам має володіти такою культурою. Залучення до систематичного і,

головне, критичного застосування інформаційно-комунікаційних технологій, мультимедіа й Інтернету у навчанні та повсякденному житті студентів, стало першочерговим завданням у фаховому становленні педагога.

Формуванню інформаційної культури майбутніх педагогів як ступеня довершеності в оволодінні знаннями у галузі суспільних інформаційних відносин та діяльності, сприяє технологія змішаного (гібридного) навчання. Її сутність у тому, щоб поєднувати навчання за комп'ютером і спілкування із реальним вчителем. У результаті необхідно вибудувати по-справжньому індивідуальну освітню траєкторію і дати можливість студенту керувати своїм навчанням.

Під час розроблення викладачами завдань самостійної роботи з навчальних дисциплін у Педагогічному інституті значна увага приділяється поєднанню завдань дослідницького характеру зі застосування інформаційних технологій, які передбачають індивідуальну роботу та колективну взаємодію. Широко використовуються web-квести, що сприяють: вдосконаленню навичок пошуку інформації з різних джерел; розвитку критичного мислення, дослідницьких і творчих здібностей, здатностей до аналізу, узагальнення та оцінки інформації; формує у студентів самостійність у вирішенні завдань і здатність до налагодження комунікації та взаємодії з іншими.

Для самодіагностики студентами сформованості цифрових умінь, що спонукатимуть до вивіщення особистісно-професійного рівня, до «Щоденника особистісно-професійного зростання майбутнього педагога» розроблено картки самооцінювання цифрових умінь (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення рівня сформованості цифрових умінь
(визначай свій рівень сформованості цифрових умінь кожного року)

Прогресія	Сформованість цифрових умінь
ПОЧАТКІВЕЦЬ	<ul style="list-style-type: none"> ❖ використання Інтернету для пошуку ресурсів (пошук за ключовими словами); ❖ утримання від зміни цифрових ресурсів (відсутність умінь базового використання стандартних комп'ютерних програм для роботи з різною інформацією); ❖ базові навички комунікації за допомогою мережесервісів (відправлення повідомлень ел. поштою)
ДОСЛІДНИК	<ul style="list-style-type: none"> ❖ використання цифрових технологій для пошуку ресурсів з різних джерел; ❖ зміна цифрових ресурсів за допомогою базових інструментів, програм, мережесервісів; ❖ прості вміння застосовувати цифрові технології для комунікації з іншими (вільне володіння поштовими серверами)
ЕКСПЕРИМЕНТАТОР	<ul style="list-style-type: none"> ❖ пошук необхідних ресурсів із різних джерел, порівняння і оцінювання за простими критеріями; ❖ зміна ресурсів та створення власних за допомогою різних комп'ютерних програм та сервісів загального призначення; ❖ створення цифрових ресурсів для спільного використання (спільні документи)
ЕКСПЕРТ	<ul style="list-style-type: none"> ❖ уміння швидко орієнтуватися у пошукових системах та знаходити необхідні ресурси, їх аналіз і оцінювання за складними критеріями; ❖ адаптація цифрових ресурсів до конкретного навчального контенту та створення власних за допомогою доступних сервісів; ❖ вільне використання цифрових ресурсів та створення і поширення власних (сайти, блоги).

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, зазначимо, що переорієнтація вищої освіти в Україні на особистісний розвиток її здобувачів вимагає тісної інтеграції двох завдань: сприяння у професійному становленні та ціннісному, моральному, громадянському, загальнокультурному, інтелектуальному розвитку особистості. Що зумовлює необхідність розроблення відповідного змістово-технологічного забезпечення освітнього процесу підготовки майбутніх педагогів для формування у них інтегральних, загальних та спеціальних компетентностей. У цьому контексті нами виділено кілька аспектів, які, на наше переконання, сприятимуть особистісно-професійному розвитку студентів – майбутніх вихователів дітей дошкільного віку та вчителів початкової школи.

Проведений нами теоретичний аналіз і експериментальні дослідження доводять, що рефлексивна компетентність є органічною складовою особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів, яка спрямована на оволодіння фаховими знаннями, уміннями, навичками і способами діяльності, активізує педагога у розвитку власних здібностей, забезпечує його особистісно-професійне становлення вже у період навчання у закладі вищої освіти. Освітній процес підготовки майбутніх педагогів повинен бути варіативними за ступенем складності та рівню самостійності студента. Від початкового безпосереднього керівництва викладача через керівництво опосередковане, студент переходить до самоуправління власною діяльністю і сам вибудовує освітню траєкторію. Сформованість у студентів при цьому наскрізних умінь є необхідним компонентом професійного саморозвитку та самовдосконалення. Критичність мислення виступає здатністю до ухвалення ретельно виважених, поміркованих та незалежних рішень, пошуку шляхів вирішення проблем, відповідального ставлення до власних вчинків та конструктивної взаємодії з іншими людьми.

Попри важливе значення означеної проблеми, за межами наукового інтересу залишаються інші аспекти особистісно-професійного розвитку студентів, що можуть слугувати для подальших наукових розвідок.

АНОТАЦІЯ

У пропонованому розділі монографії представлено результати теоретичних та експериментальних досліджень різних аспектів

вивчення проблеми особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів у закладі вищої освіти.

На основі теоретико-методологічного обґрунтування специфіки та вивчення сучасного стану професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів і вихователів закладів дошкільної освіти, виокремлено компоненти (формування рефлексивної компетентності та наскрізних навичок) особистісно-професійного вивчення майбутніх педагогів й запропоновано завдання для їх розвитку. Узагальнено ознаки особистості, що здатна до рефлексії. Охарактеризовано основні сфери рефлексії, які є необхідними для усвідомлення і обґрунтування своїх професійних дій. Розкрито зміст авторського «Щоденника особистісно-професійного зростання майбутнього педагога» і досвід його використання зі студентами Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка. Наведено результати емпіричного дослідження сформованості наскрізних навичок та рефлексивної компетентності у майбутніх педагогів. Розкрито приклади завдань для формування і розвитку наскрізних навичок у процесі навчальної і позанавчальної діяльності, які сприяють саморозвитку і професійному становленню студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгловська О. Особистісно-професійний розвиток майбутнього фахівця засобами пошукової діяльності. *Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. Коменського*. 2017. Ч. 1. С. 77-79.

2. Про вищу освіту: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

3. Куєва Давіла Л. С. Формування рефлексивної компетентності в майбутніх учителів музики в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2016. 226 с.

4. Концепція «Нової української школи». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

5. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://www.msp.gov.ua/files/News/20180815/20180815.pdf>

7. Тягло О. В. Критичне мислення. Харків: Основа, 2008. 192 с.

Information about authors:

Kuzemko L. V.,

PhD in Pedagogic Sciences,
Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology
Borys Grinchenko Kyiv University
18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, 04053, Ukraine

Novyk I. M.,

PhD in Pedagogic Sciences,
Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology
Borys Grinchenko Kyiv University
18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, 04053, Ukraine

The project was implemented with the support of

The Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation is a non-governmental organization, which was established in 2010 with a view to ensuring the development of international science and education in Ukraine by organizing different scientific events for Ukrainian academic community.

The priority guidelines of the centre for ukrainian-european scientific cooperation

1. International scientific events in the EU

Assistance to Ukrainian scientists in participating in international scientific events that take place within the territory of the EU countries, in particular, participation in academic conferences and internships, elaboration of collective monographs.

2. Scientific analytical research

Implementation of scientific analytical research aimed at studying best practices of higher education establishments, research institutions, and subjects of public administration in the sphere of education and science of the EU countries towards the organization of educational process and scientific activities, as well as the state certification of academic staff.

3. International institutions study visits

The organisation of institutional visits for domestic students, postgraduates, young lecturers and scientists to international and European institutes, government authorities of the European Union countries.

4. International scientific events in Ukraine with the involvement of EU speakers

The organisation of academic conferences, trainings, workshops, and round tables in picturesque Ukrainian cities for domestic scholars with the involvement of leading scholars, coaches, government leaders of domestic and neighbouring EU countries as main speakers.

Contacts:

Head Office of the Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation:
88017, Uzhhorod, 7, Malovnycha Str., Office 2
+38 (066) 421 55 76
info@cuesc.org.ua

www.cuesc.org.ua

Izdevniecība "Baltija Publishing"
Valdeķu iela 62 – 156, Rīga, LV-1058

Iespiests tipogrāfijā SIA "Izdevniecība "Baltija Publishing"
Parakstīts iespiešanai: 2018. gada 19. decembris
Tirāža 150 eks.